

Příděl cukru dětem nezaměstnaných rodičů za první Československé republiky

MALÁ SONDA DO HISTORIE SOCIÁLNĚ ZDRAVOTNÍ POLITIKY STÁTU

SUGAR RATIONING TO CHILDREN OF UNEMPLOYED PARENTS IN THE FIRST CZECHOSLOVAK REPUBLIC

A Probe into the History of State Social and Health Policy

Andrej Tóth, Jakub Drábek, Jan Hladík – Vysoká škola ekonomická v Praze

Období první Československé republiky bývá spojováno se zdrženlivým přístupem v oblasti sociální politiky, avšak navzdory těmto zažitým předsudkům to byla právě první republika, jejíž politická elita se od počátku existence nového státu velmi intenzivně věnovala sociální a zdravotní politice s cílem zajistit spravedlivější sociální a zdravotní podmínky širokým vrstvám obyvatelstva. Byli to zejména pracující, resp. dělníci a sociálně slabší skupiny obyvatel, jejichž sociální a zdravotní podmínky se začaly po roce 1918 z kvalitativního hlediska výrazně zlepšit, byť samozřejmě z dnešního pohledu tehdejší sociální a zdravotní standardy pracujících zdaleka nedosahovaly současné úrovně. Nicméně ve srovnání s obdobím před rokem 1918 znamenalo utvoření nového státu postupnou významnou celkovou modernizaci společnosti prakticky ve všech oblastech jejího života. Například ještě v samotném závěru roku 1918 byla zavedena paušální osmihodinová pracovní doba, v roce 1924 bylo ustaveno univerzální starobní a invalidní pojištění zaměstnanců, do centra moderní sociální politiky se dostaly významné segmenty rodinné politiky jako péče o mládež, matky a kojence, různě zdravotně-sociálně handicapované skupiny obyvatelstva apod. (1–5).

V rámci tehdejší státní sociální a zdravotní politiky bychom našli celou řadu případů přímé pomoci nezaměstnaným, například paušální stravovací či další pomocné potravinové akce, jež sehrály významnou úlohu zejména v období dopadu tíživých důsledků velké hospodářské krize (6, 7). V době nejvíce zatížené hospodářskou krizí měla v zimním období let 1933–1935 probíhat spolu s uhlernou akcí i zvláštní cukerní akce, jež byla určená nezaměstnaným či omezeně pracujícím žitelům rodin (8).

Hlavní poslání cukerní stravovací akce

Dostupnost ucelených údajů pro výpomocné cukerní stravovací akce je značně omezena, stopy v jednotlivých českých a slovenských archivech jsou velmi sporadické. Zajímavé údaje nám odkrývá ojedinělý soubor archivních dokumentů vzešlých v rámci agendy okresního úřadu ve východoslovenské Gelnici, který se týká přidělu cukru pro děti nezaměstnaných a omezeně pracujících žitelů v měsících červen a červenec roku 1934 (9). Navzdory tomu, že se nejedná o cukerní příděl v zimním období, z citovaného souboru archivních dokumentů vyplývá, že se s největší pravděpodobností jedná o součást výše uvedené zvláštní přidělové akce cukru v letech 1933–1935. Na bezplatný příděl cukru měly v rámci této výpomocné akce nárok ty rodiny nezaměstnaných anebo omezeně pracujících žitelů, kteří vychovali děti ve věku do 14 let, a to bez ohledu na to, zda šlo o děti vlastní nebo nevlastní, manželské či nemanželské, děti adoptované anebo děti v cizí péči (9a).

Ústředním dokumentem uvedeného archivního souboru je výnos ministerstva sociální péče z 1. června 1934, který shrnuje podmínky státního přidělu cukru dětem nezaměstnaných a omezeně pracujících rodičů v měsících červnu a červenci 1934. Nicméně z dokumentu se rovněž dovídáme o směrnicích z 15. března 1934, která se týkala mimořádného cukerního přidělu v předcházejících dvou měsících, tj. v dubnu a květnu. Z dokumentu ministerstva sociální péče adresovaného gelnickému okresnímu úřadu se dovídáme, že okresnímu úřadu bylo na měsíce červen a červenec přiděleno 5 q cukru brutto. Doprava státem vyhrazeného cukru pro příděl dětem nezaměstnaných či omezeně pracujících zajišťovalo ministerstvo sociální péče po železnici do stanice určení, resp. cukr byl přímo z cukrovarů expedován do železniční stanice sídla okresního úřadu, a to na státní náklady v případě státních železnic, v případě soukromých drah dovozní hradil příjemce (9a, 9b).

Řešení dopravy a distribuce cukru dětem nezaměstnaných

Dopravu zásilky tohoto mimořádného státního přidělu cukru od železniční stanice do místa určení, resp. rozdělovny stanovené příslušným okresním úřadem musely již hradit samy obce, a to poměrně podle množství jim přiděleného cukru. V těch okresech, které byly i sídlem cukrovaru, mělo být určené množství pro sociální výpomocný přiděl odebráno z tohoto cukrovaru, bez použití železnice. Logistika dopravy cukru do okresní rozdělovny a z rozdělovny do jednotlivých obcí pak probíhala na účet obcí. Výlohy spojené s rozdělením cukru v obcích hradily rovněž samy obce, pokud rozdělení neprovedly vlastními silami (9a).

Rozdělení přiděleného cukru na jednotlivé obce okresu projednávala okresní sociální komise, jež rovněž určovala, kdo bude v okrese pověřen přijetím zásilky cukru a kdo bude pověřen jeho rozdělením jednotlivým obcím. Povinná administrativní agenda této zvláštní cukerní výpomocné stravovací akce spočívala v zúřadování tří formulářů, jež tvořily tzv. rozdělovací plán. V těchto formulářích měl být příslušným okresním úřadem označen adresát zásilky a železniční stanice, do níž měla být cukerní zásilka na náklady státu doručena. Formulář č. 1 měl být okresním úřadem odeslán: a) v zemi České a Moravskoslezské Společnému výboru československých surovarů a rafinerií cukru v Praze, v zemi Slovenské a Podkarpatoruské Prodejnímu sdružení slovenských cukrovarů v Bratislavě, a to za účelem určení, který cukrovar bude pověřen dodáním cukru, resp. vypravením předem určeného množství přidělového cukru pro daný okres. Formulář č. 2 byl příslušný okresní úřad povinen odeslat ministerstvu sociální péče a formulář č. 3 si pak ponechával okresní úřad (9a).

Rozdělení přidělového cukru v obcích pak prováděla obecní sociální komise, a to zvláště v červnu a zvláště v červenci. Množství přiděleného cukru jednotlivým rodinám, jež měly na přiděl právo, bylo odstupňováno podle počtu dětí, přičemž mělo být dbáno toho, aby cukerní přiděl činil pro rodinu nejméně 1 kg na měsíc. Příděl cukru byl však v jednotlivých obcích realizován určeným rodinám různě, s ohledem na množství přiděleného cukru a preference jednotlivých obcí, resp. místních zodpovědných osob za realizaci přidělu. Přidělené kontingenty přidělového cukru jednotlivým okresům v rámci uvedené přidělové sociální výpomocné stravovací akce totiž nepokrývaly veškerou potřebu podle stanoveného kritéria této státní potravinové pomoci. S nedostatečným množstvím k pokrytí cukerního přidělu již předem kalkulovalo i ministerstvo sociální péče, proto preferovalo přiděl pro rodiny s největším počtem dětí. Nicméně ze státního přidělu cukru nebyly navzdory tomu vyloučeny děti nezaměstnaných, podporovaných podle tzv. gentského systému. Na přiděl tak měly nárok i děti těch nezaměstnaných živitelů, kteří dostávali státem dotovanou peněžitou podporu v nezaměstnanosti od odborových organizací. Každé jednotlivé přiděly cukru rodinám musely být přítom pečlivě zaevidovány podle připraveného vzoru, přičemž každý přiděl cukru musel být nezaměstnaným potvrzen vlastnoručním podpisem. Tyto obecní výkazy se pak za každý měsíc předkládaly okresnímu úřadu k přezkoumání. Vzhledem k tomu, že se okresní úřad při instrukcích jednotlivých notářských obvodů okresu odvolával na vzor zasláný obcím a obvodním notariátům ve druhé polovině března v souvislosti s přidělem cukru v měsících duben a květen, je zřejmé, že se jednalo o pokračující cukerní přidělovou akci v daném roce. Po skončení akce, tj. po druhém „přídělovém“ měsíci byl okresní úřad povinen podat ministerstvu sociální péče zprávu o rozdělení

cukru na jednotlivé obce a současně měl ministerstvu oznámit své zkušenosti a poznatky z přidělové akce (9a, 9c).

Samotný přiděl cukru v prvním měsíci druhé mimořádné sociálně-pomocné cukerní akce roku 1934 se však v gelnickém okresu mohl realizovat až v jeho závěru, tj. koncem měsíce června. V souladu s citovaným ministerským výnosem z 1. června 1934 se Okresní úřad v Gelnici 7. června obrátil na Prodejní sdružení slovenských cukrovarů o doručení okresu určené kvóty přidělového cukru. Ten gelnickému okresnímu úřadu distribuci předepsaného množství cukru potvrdil 16. června a současně určilo cukrovar, z něhož měl být cukr okresu dodán (9b). Tím byl cukrovar v Trenčianskej Teplej, kterému prodejní družstvo vyhotovilo prodejní příkaz ještě tentýž den (9c). Dotčené notariáty okresu pak pro jejich obvody přidělená množství cukru převzala o šest dní později, 22. června (9d).

Výsledky a zkušenosti z průběhu cukerní stravovací akce

Ministerstvem požadované souhrnné hlášení Okresního úřadu v Gelnici dokládá, že vyčleněné státní přiděly cukru byly skutečně nedostatečné, kteroužto skutečnost zpráva explicitně zdůraznila s odkazem na to, že 495 kg přiděleného cukru mohlo být v gelnickém okresu rozděleno jen nepatrné části dětí nezaměstnaných. Ze zprávy dokonce vyplývá, že míra nedostatečného výměru přidělu cukru byla velmi vysoká. Najdeme v ní totiž překvapivou, ovšem o to víc situaci ilustrující výzvu okresního úřadu ministerstvu sociální péče, aby, pokud ministerstvo není schopno zajistit větší množství přidělového cukru, od realizace této akce v gelnickém okresu napříště raději upustilo. Okresní úřad v Gelnici navíc ministerstvo sociální péče kritizoval, že tuto cukerní akci neorganizuje v zimních měsících, ale v letním období, kdy mají nezaměstnaní větší možnost k výdělku než během zimních měsíců. Právě z této skutečnosti by pak bylo možné tuto cukerní akci přiřadit k výše zmíněné zvláštní cukerní stravovací akci z let 1933–1935, jež byla v citované literatuře zmiňována v souvislosti se zimní uhelnou akcí. Buď tato akce proběhla s časovým skluzem anebo je výše odkazovaný zdroj nepřesný (9e).

Kritika proběhlé cukerní stravovací akce

Gelnický okresní úřad ve své kritice zcela nedostačeného množství mimořádného přidělového cukru pro děti nezaměstnaných vycházel ze zpráv došlých z příslušných notariátů okresu. O významné navýšení množství cukru v rámci této přidělové akce žádal již samotný Obvodní notářský úřad v Gelnici, který upozorňoval na skutečnost, že gelnickému notářskému obvodu, resp. obci Žakarovce přidělené množství z celookresní kvóty vystačilo jen na přiděl po 1 kg cukru v každém měsíci pouze celkem 19 rodinám. Obvodní notářský úřad přitom upozorňoval, že vzhledem k tomu, že obyvatelé obce Žakarovce se živí pouze z poskytované státní podpory, je přidělené množství 40 kg pro oba měsíce zcela nedostačující (9f). Nedostatečné množství přidělu cukru činilo ještě větší problém obvodnímu notářskému úřadu v Krompaších, který okresnímu úřadu referoval, že přidělené množství přidělového cukru pro obce Nižné a Vyšné Slovinky bylo stejně nedostatečné jako za uplynulé dvouměsíční období, a proto mohla přiděl jedna rodina dostat pouze v jednom měsíci (9g).

Vzhledem k této skutečnosti se pak i rozdělování přidělu cukru v obvodech jednotlivých notariátů dělo různě, potažmo ke konkrétním preferencím za přiděl odpovědných osob s ohledem na evidentně zcela nedostačující cukerní přiděl a z nich plynoucí choulostivou situací pro úředníky. Z povinných výkazů vyplývá, že ve většinově německojazyčném městě Gelnica obdržely všechny vybrané rodiny v červnu bez ohledu na počet dětí pouze po 1 kg přidělového krystalového cukru. V červenci však 1 kg cukru obdržely vybrané rodiny s maximálním počtem do 3 dětí, rodiny se 4 dětmi obdržely již po 1,5 kg cukru, jedna rodina s pěti dětmi pak obdržela celkem 2 kg cukru. Z celkově přiděleného množství 60 kg cukru na oba měsíce se tak v Gelnici dostalo celkem na 29 rodin s vymezeným sociálním handicapem (9h). Ve výše zmíněných Žakarovicích byl 1 kg cukru přidělen v obou měsících rodinám s počtem 1–5 dětí. Jedna rodina se šesti dětmi pak dostala v obou měsících po 2 kg cukru (9ch). Na největším přidělu z celookresní kvóty cukerního přidělu, který připadl městu Krompachy v množství 240 kg, bylo 141 kg rozděleno v červnu a zbytek 99 kg v měsíci červenci. Na červencovém přidělu participovalo celkem 78 nejpotřebnějších rodin nezaměstnaných s 256 dětmi. Množství jednotlivých přidělů platných po oba měsíce zde bylo odstupňované zpravidla následujícím způsobem: rodiny do 3 dětí dostaly po 1 kg cukru a rodiny s vyšším počtem dětí 2 kg cukru (9i).

Citovaný archivní soubor ze spišsko-novoveského slovenského archivu však za sebou nechává i otázky. Příděl téměř 5 q cukru na základě citovaného ministerského nařízení se týkal jen menší části obcí sociálně slabého gelnického okresu, neboť byl distribuován pouze na území poloviny notářských úřadů východoslovenského okresu Gelnica, přičemž v rámci dotčených obvodních notářských úřadů byl přiděl realizován jen v některých vybraných obcích daného notářského obvodu (9c, 10). Nicméně ačkoliv bylo množství přiděleného cukru na stanovený okres kritizováno, Společný výbor československých surováren a rafinerií cukru věnoval na akci ministerstva sociální péče zacílené na děti nezaměstnaných až 4 000 q krystalového cukru (11a). Během následující cukrovarnické kampaně 1934/1935 pak bylo uvolněno celkem 45 vagonů krystalového cukru, kdy byla podpořena ještě další podpůrná akce s názvem: „Venkov na záchranu čl. dětí“ (uvolněno 5 vagonů cukru) (11b). Cukerní akce pokračovala dále i v kampani 1935/1936, z jejího názvu se však vytratily děti a zněla: „péče o nezaměstnané“, na tu bylo vyčleněno dohromady 150 vagonů krystalového cukru (11c).

Závěr

V článku popsaná mimořádná sociálně-výpomocná cukerní stravovací akce, jež se sice pravděpodobně mohla často potýkat s výtkami okresních úřadů ohledně nedostatečného státního cukerního přidělu, je jedním z mnoha důkazů proaktivní sociální politiky první Československé republiky. Akce, kladoucí důraz na dostatečnou výživu dětí, korespondovala s aktivním přístupem zdravotně-sociální politiky státu, jež se snažila v rámci zajištění zdravého vývoje dětí provádět nejen zdravotně-preventivní činnost, ale konkrétními akcemi předcházet výživovým komplikacím i u dětí pocházejících z těch nejohroženějších sociálních skupin. Důkazem toho byly nejen mléčné či chlebové akce, ale i popsaná cukerní akce, jež měla zajistit dostatečný kalorický příjem i dětem nezaměstnaných či omezeně pracujících a chránit tak nejen udržitelnost zdravotního systému, ale i samotné zdraví a zdravý vývoj dítěte.

Tato studie je dílčím výsledkem řešení projektu s registračním číslem 20-09470S „Zdravotní systém první Československé republiky v kontextu národnostního a sociálního složení – centrum vs. periferie“ podporovaného Grantovou agenturou České republiky.

Souhrn

Příspěvek seznamuje na základě ojedinělého souboru prvorepublikových archivních dokumentů ze Státního archivu Košice – pracoviště Spišská Nová Ves s podmínkami a průběhem speciální státní cukerní stravovací akce pro děti nezaměstnaných a omezeně pracujících rodičů v první polovině třicátých let. Text krátce mapuje základní parametry této speciální státní stravovací akce, způsob dopravy a rozdělování cukru na příkladu sociálně slabého východoslovenského okresu Gelnica. I tato výpomocná stravovací akce je důkazem aktivního přístupu zdravotně-sociální politiky první Československé republiky v oblasti výživy dětí pocházejících z těch nejohroženějších sociálních skupin. Byť dobové prameny ukazují, že státem přidělený kontingent cukru byl pro tuto speciální cukerní přidělovou akci nedostatečný.

Klíčová slova: první Československá republika, státní zdravotně-sociální politika, přiděl cukru, děti nezaměstnaných.

Literatura

1. Zákon ze dne 19. prosince 1918 o 8hodinové době pracovní. *Sbírka zákonů a nařízení státu československého* (Sb. z. a n.), 1918, částka XVII, vydána 27. prosince 1918, dok. č. 91, s. 81–83.
2. Zákon ze dne 9. října 1924 o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří. *Sb. z. a n.*, 1924, částka 112, vydána 30. října 1924, dok. č. 221, s. 1225–1268.
3. TÓTHOVÁ, V. ET AL.: Nastavení systému (rozvoj) zdravotně-sociální péče o matku a dítě v Československu v letech 1918–1938. *Pediatric pro praxi*, 23, 2022 (6), s. 429–433.
4. TÓTHOVÁ, V. ET AL.: Prvorepubliková péče o děti s tělesným postižením. *Pediatric pro praxi*, 23, 2022 (2), s. 148–150.
5. TÓTH, A. ET AL.: Významné kroky ve vývoji péče o hluchoněmé děti v první Československé republice. *Pediatric pro praxi*, 23, 2022 (4), s. 299–303.
6. RAKOSNÍK, J.; NOHA, J.: *Kapitalismus na kolenou: dopad velké hospodářské krize na evropskou společnost v letech 1929–1934*. Praha, 2012, s. 138, 143, 182–183, ISBN 978-80-87284-29-2.
7. DEYL, Z.: *Sociální vývoj Československa 1918–1938*. Praha, 1985, s. 155–156.
8. *Slovník veřejného práva československého*, sv. 4, IX. Pojištění pro případ nezaměstnanosti – administrativní opatření státní správy v oboru péče o nezaměstnané, s. 410–411.
9. Štátní archiv v Košiciach – pracovisko Spišská Nová Ves, f. Okresný úřad Gelnica, 1934, kart. č. 112, základní číslo 6430/1934:
 - 9a. výnos ministerstva sociální péče Č. E 3510-28/5 s datací 1. 6. 1934 adresovaný Okresnímu úřadu v Gelnici;
 - 9b. přípis Prodejního sdružení slovenských cukrovarů v Bratislavě bez č. j. Okresnímu úřadu v Gelnici s datací 7. 6. 1934;
 - 9c. přípis Okresního úřadu v Gelnici č. 6430/1934 notářskému úřadu v Krompaších a Gelnici s datací 21. 6. 1934;
 - 9d. potvrzení o převzetí přidělených cukerních kvót z celookresního přidělu jednotlivými notariáty (obvodními notářskými úřady v Gelnici a Krompaších, včetně Obecního notářského úřadu v Krompaších) s jednotlivými datacemi 22. 6. 1934 – dokumenty bez čísel jednacích;
 - 9e. souhrnná zpráva o cukerní akci dětem nezaměstnaných a omezeně pracujících živelů rodin ministerstvu sociální péče k dokumentu OÚ Gelnica s č. j. 6430/1934 s datací 16. 8. 1934;
 - 9f. zpráva Obvodního notářského úřadu v Gelnici s č. j. 2208/1934 Okresnímu úřadu v Gelnici a s datací 3. 8. 1934;
 - 9g. zpráva Obvodního notářského úřadu v Krompaších s č. j. 5517/1934 Okresnímu úřadu v Gelnici a s datací 7. 7. 1934;
 - 9h. souhrnná zpráva Obecního notářského úřadu v Gelnici k výkazům přidělu cukru za měsíce červen a červenec 1934 ve městě Gelnica Okresnímu úřadu v Gelnici s č. j. 2864/1934 a s datací 19. 7. 1934 včetně přiložených výkazů za jednotlivé měsíce podepsaný starostou města s datací 17. 7. 1934 (dokument bez č. j.);
 - 9ch. výkaz přidělu cukru za měsíce červen a červenec 1934 v Žakarovcích potvrzený starostou obce s datací 21. 7. 1934 (dokument bez č. j.);
 - 9i. souhrnná zpráva Obecního notářského úřadu v Krompaších k výkazům přidělu cukru za měsíce červen a červenec 1934 Okresnímu úřadu v Gelnici s č. j. 4618/1934 a s datací 6. 8. 1934 včetně přiložených výkazů za jednotlivé měsíce podepsaný starostou města.
10. NIEDERLAND, P.; VENCELOVÁ, G.: *Okresný úřad v Gelnici 1923–1945*. inventář k f. Okresní úřad v Gelnici, Ministerstvo vnitra Slovenskej republiky, Štátny archiv v Levoči, pobočka Spišská Nová Ves 1964, 2007, s. 3–4.
11. *Jednatelská zpráva Ústředního spolku československého průmyslu cukrovarnického za rok*:
 - 11a. *1934 přednesená na valné bromadě dne 30. května 1934 v Praze*. Praha 1934, s. 35;
 - 11b. *1935 přednesená na valné bromadě dne 13. června 1935 v Praze*. Praha 1935, s. 31;
 - 11c. *1936 přednesená na valné bromadě dne 10. června 1936 v Praze*. Praha 1936, s. 30.

Tóth A., Drábek J., Hladík J.: Sugar Rationing to Children of Unemployed Parents in the First Czechoslovak Republic (A Probe into the History of State Social and Health Policy)

Based on a unique set of First Republic archival documents from the State Archive Košice – Spišská Nová Ves, the paper presents the conditions and course of a special state sugar food campaign for children of unemployed and underemployed parents in the first half of the 1930s. The text briefly maps the basic parameters of this special state food measures, the method of transport and distribution of sugar using the example of the socially weak eastern Slovak district of Gelnica. This food aid is also a proof of the active approach of the health and social policy of the first Czechoslovak Republic in the field of nutrition of children coming from the most vulnerable social groups. However, contemporary sources show that the sugar contingent allocated by the state was insufficient for this special sugar rationing campaign.

Key words: First Czechoslovak Republic, state health and social policy, sugar rations, children of the unemployed.

Kontaktní adresa – Contact address:

doc. Mgr. et Mgr. Andrej Tóth, Ph.D., Vysoká škola ekonomická v Praze, Fakulta mezinárodních vztahů, Katedra mezinárodních studií a diplomacie, náměstí Winstona Churchilla 1938/4, 130 67 Praha 3 – Žižkov, Česká republika, e-mail: andrej.toth@vse.cz

ROZHLEDY

ARTB – Assoc. de Recherche Technique Betteravière Nová Společná zemědělská politika EU (2023–2027): Případová studie Francie (The new CAP (2023–2027) of the European Union: Case study France)

Společná zemědělská politika EU, zahájená v roce 1962, je definována jako „partnerství mezi zemědělstvím a společností a mezi Evropou a jejími zemědělci“. Jejím cílem je podporovat zemědělce a zvyšovat produktivitu zemědělství i zajistit stabilní dodávky cenově dostupných potravin; zajistit zemědělcům v EU přiměřené živobytí; pomoci řešit změnu klimatu a udržitelné hospodaření s přírodními zdroji; zachovat venkovské oblasti a krajinu v celé EU; udržovat venkovskou ekonomiku při životě podporou pracovních míst v zemědělství, zemědělsko-potravinářském průmyslu a souvisejících odvětvích. Po skončení platnosti SZP na období 2014–2020, která platila do 31. 12. 2022, byla 25. 6. 2021 na evropské úrovni uzavřena jednání o SZP pro období 2023–2027. Podrobnosti týkající se uplatňování ve Francii, jsou vysvětleny v Národním strategickém plánu, který byl Evropské komisi předložen na konci roku 2021 a čeká na schválení. Uvádí i informace o podmínkách a důsledcích pro francouzské cukrovarnické podniky.

Int. Sugar J., 124, 2022, č. 1481, s. 310–316.

Kadlec